

אל הראשונים

"היהודייה החדשה" שחיבת למלא בהצלחה את תפקידה במפעל הציוני-החלוצי.

הסופר השלישי הוא יהושע ביזילי אייזנ-שטרט, שביקש לדאות ביהודי הקונקרטי את מיתוס "האדם החדש" בעל מודעות לאומית ומשיחיות חילונית, אך לא בחל גם באיש "היי-שוב הישן" שעל-ידו התקיימה "מצוות יישוב הארץ" - הלכה למעשה בנאמנות. באיש זה הוא זיהה דמות שורשית, ואילו באיש "היישוב החדש" הוא קלט את רחשי האדם המתלבט.

בפרק זה על טיבו של מיתוס "האדם החדש", מוצג אצל שלושת הסופרים, בני העלייה הראשונה, דגם ראשוני כהצעה לאנתרופולוגיה יהודית חדשה, שמגמתה הייתה לשנות את ההיסטוריה. הפרק השני שבספר מוקדש לדייוקן האישה אצל הסופרים אשר לא הציגו מודל של אישה חדשה כישות אנתרופולוגית בפני עצמה, אלא ראו, כמו זאב יעבץ למשל, את "אשת חיל מי ימצא" בדפוס השגתי המסודת, בעוד אצל משה סמילנסקי היא לובשת קונבנציה רומנטית, וגם תמר קופרשטיין של ביזילי אינה מצטיירת לעינינו בקווי ייחודה.

בעקבות הגל על "האדם החדש" נתעוררה גם המחשבה על הפונקציה של האישה בחברה המתחדשת, כאשר צעירות החלו לדון במודל הנכסף, שהדים לכך מצאו כבר במקרא ובספרות החיצונית. חמדה בן-יהודה הטיפה אמנם להתנער מהמוגבלות, אך נותרה לענון בשלמות המוסרית והלאומית, ונחמה פוחצבסקי שמה את הדגש על הבעיה החברתית.

בפרק השלישי, מציגה יפה בלוביץ את המפגש הביצעדתי ואת דמותו של התימני כדגם מייצג בעיני הסופר המודח-אירופי, אף שדמות זו הצביעה על הניגודיות שבין ההופעה החיצונית שכולה מסכנות ועליבות לבין הפנימיות שכולה טוהר.

התימני, הצטייר כאדם אופטימי בעל אמונה תמימה בגאולה ובשיבת ציון, ובשת וכעונה אחת הוא שקד על הערך של מוסר העבודה, ערך אשר מאוחר יותר נתקדש כ"דת העבודה".

פעם באופן שנון כי "המיתוס הוא עבד שמעולם לא היה הווה" (וספרות העלייה הראשונה שנתקבלה בעין זעומה על-ידי העליות הבאות נדחקה ממפת הספרות הארצישראלית והישראלית. סטיגמה שדבקה בעלייה הראשונה (לפי נורית גוטין) ככתם אפל ב"אשית ימיה של הציונות וגרמה להתעלמות ממנה. במשך השנים נשמעו אמנם גם קולות עידוד, כמו קולו של ב"ל כצנלסון אשר קרא לרבה"י ליטציה, אך אלה לא נענו, בעוד שבזמננו פנו דווקא אל אותם שורשים ראשונים כמה סופרים, כמו: שולמית לפיד, יורם קציוק, רות אלמוג וס' יזהר ב"מקדמות" וב"צלהבים". בחיבור "להמציא ארץ להמציא עם" מצטרפת, אפוא, יפה בלוביץ לאותה "החזרת עטרה ליושנה" על-מנת להציב את אותה ספרות ראשונה במקום הראוי לה.

במגמה זו היא מעלה הצעות לאנתרופולוגיה ציונית על אודות כינון המודל של "האדם החדש" שייעודו היה צמיחת הלאום הארצישראלי. רישומו של המושג "אדם חדש" ניכר היה כבר בתולדות המחשבה החברתית באירופה, אך בעולם הציוני הוא נתפס כאנטיפור ליהודי הגלותי והתקשר עם שלמות החוסן שעיינונו טף ביא בעל נפש ביאה, אם כי שונות היו האינטרפרטציות בנדרון ביצירותיהם של שלושת הסופרים - בני העלייה הראשונה: זאב יעבץ (1848-1924), חמדה בן-יהודה (1873-1951), ויהושע ביזילי אייזנשטרט (1855-1918). כך אובחן זאב יעבץ כאדם מאמין שבא לתבע את הגדרם התורני ואת "טבע האחרות" כקניימיה בקביעת המודל הרצוי אשר גיבורו אופייני במהותה של עבודת האדמה כתהליך של היטהרות והזדככות הנפש.

לעומתו הציגה חמדה בן-יהודה את מערכת הקדמה וההשכלה הערכית והטכנולוגית כעונה למודל של "האדם החדש", בהיותה ליברלית נוסח המאה התשע-עשרה שעשויה הייתה לקדם את הערבי בן המקום בחילופי תרבות הדדיים עם המרחב השמי, בנוסף לפונקציה של

יפה בלוביץ/ להמציא ארץ, להמציא עם, תשתיות ספרות ותרבות ביצירה של העלייה הראשונה, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1996, 292 עמ'

"אמר רבי זירא, אמר רבא ד זמינא: "אם הרא" שונים בני מלאכים - אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים - אנו כחמורים" (שבת, ק"ב).

קדמות זו הייתה טבועה בחותם המקורות, שכן דורות ראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתם ארעי - וזו וזו נתקיימו בידם, ואילו דורות אחרונים שעשו מלאכתם קבע ותורתם ארעי - זו וזו לא נתקיימו בידם. הנחה זו, שהפכה לאקסיומה שאינה צריכה ראייה והוכחה, הועמה בדורות האחרונים, שת המחקר הפליג לחשיפת התשתיות והאמנות נדרשה לאבסורד.

יפה בלוביץ אימצה לה את ההנחה של זיקה לראשונים, ולראיה פרסמה את א. "סיפורי נשים בנות העלייה הראשונה (1984); ב. "אע" ביה נא בארץ" מסעות אנשי העלייה הראשונה" (1992), ועכשיו באה להוסיף עליהם נדבך בספרה "להמציא ארץ להמציא עם" (1996) על ספרות העלייה הראשונה כדרך "השיבה המאוחרת" וחזרה אל אותו תחום של ימים ראשונים - של ב"אשית חדשה.

את ה"ב"אשית החדשה" מעלה החוקרת ברוחו של אליעזר בן-יהודה אשר "ביקש לטפח מיתוס של שבט וספרות ראשונית של י"ש מאין, עת פיסת קרקע מתבל ארץ סתמי הופכת למקום של התיישבות ואפילו מקום מקודש". מכאן צצה הספרות שנכתבה אותה עת על-ידי יוצר שמגמתו הייתה לספר את הכלל עבוד הכלל ששלושת מרכיביו התמקדו ב"אדם חדש", ב"עם חדש" וב"ארץ חדשה".

עם הפרספקטיבה של מאה שנות ציונות בימינו, באה המחברת להתחקות אחרי אותו מיתוס של ראשית החלום (אם כי תדיאוש ויילינסקי - חוקר ההלניזם הפולני - הגדיר

סמילנסקי, יותר ממה שראו את הארץ ראו
לנפשם, מה שביקשו מן הארץ שהיא תראה
להם.

הוא הרין כאשר בא גרשון שקד לכתוב
את ההיסטוריה של ספרות העלייה
הראשונה וראה את סמילנסקי ופוחצ'בסקי
כנציגים המובהקים של הספרות הוואנרית
הנאיבית, נציגים אשר הסבו את תשומת
לבם בעיקר לחיי המושבה וסיפוריהם היו
לרוב דידקטיים, כי החינוך היה חשוב להם
יותר מן האמנות.

המגמה לאפולוגטיקה של ברלוביץ
ראויה בוודאי לציון, אך היא אינה יכולה
להתעלם מהדיאלקטיקה שבין "ראו את
הארץ" לבין "ראו לנפשם", אם כי היא
טוענת שלמרות כל המחקרים שנכתבו
ונכתבים על אודות העלייה הראשונה,
עדיין לא נתגלתה ותארה "הדרמה
המועזת" או "הסעדה הגדולה" שהביאה
לאיבוד צלמה של אותה נפש ראשונית.

לגבי החוקרת מהווה העלייה הראשונה
את תקופת ה"בראשית" שתיעדה את
הספרות של השבט הראשון, על הלכי הרוח
הריאליסטיים והחזוניים גם יחד.

לאור מחשבות אלו, אפשר להניח
שאולי לא הייתה זו פואטיקה, אלא ספרות
אקספרימנטאלית, אך גם אז ראויים
הסופרים וראויות יצירותיהם כדי להתוודע
אליהם - חותמת ברלוביץ את מחקרה
באמפתיה רגשית: "כל אדם המבקש
להתחקות אחר עצמו, פונה אל ילדותו
למצוא בה את הקודים האימננטיים
לאישיותו מהם צמח והתפתח, ולכן... חזרנו
אל ילדותה המוקדמת של החוויה
הישראלית (העלייה הראשונה) ואל
תשתיותיה הסדומיות של הספרות שנוצרת
כאן (ספרות העלייה הראשונה) כדי להבין
טוב יותר - מי אנו ומניין זהויותינו" (עמ'
233). זהו הקו של יפה ברלוביץ - מדצה
בכירה במחלקה לספרות עם ישראל
באוניברסיטת בר-אילן - אשר פונה בספר
זה אל הראשונים, לא כדמויות של בני
מלאכים, אלא כאנשים שהמיתוס שלהם
עומעם. ■

א"מ ליליין, איור

הפרק הרביעי, מוקדש ל"העם האחר"
- השאלה הערבית בהיבטה ההיסטורי אשר
גם היא שנויה הייתה במחלוקת, כאשר זאב
יעבץ ראה את הערבי כ"גשר אל האבות",
החבורה הירושלמית (א"ש יהודה, דוד ילין
ואחרים) כחירוש של הקשר השמי ואילו
ישראל בלקינר, מראשוני ביל"ו, סבר
שהעם הערבי חייב ליצור לאום שהערבי
הארצישראלי הוא חלק ממנו. יעבץ מצא
בערבי רמות אותנטיות מן העם הרחוק וחיי
סינתזה שבין המורשת הקדומה לבין
האתיקה השבטית של תום, וישראל בלקינר
בא לקדם את המפגש שבין "הבן האובד"
בארצו לבין "העם הנודד" - השב לארצו.
השקפות אלה לבשו אופי קונטרס-
סיסאלי, כאשר במשך הזמן רעכו הכמיהות
על הרבי כעברי קדמון, אך נתעוררו
התחושות הקיומיות בסימן של סיוט והן
המוסיפות להעיק על תודעתנו
הקולקטיבית. פרק אחר מציין את היווצר-
דותו של המסע הארצישראלי כזאנר מרכזי
בספרות העלייה הראשונה, בין אם כמידע
היסטורי (יעבץ), מידע גיאוגרפי (סדילי)
או מידע אתנולוגי (סמילנסקי). ספרות
מסעות זו, שתולדותיה בעולם העתיק
(האודיסיאה), הפכה בעלייה הראונה
להתמודדות על לאום ואיראה.

בפרק השישי והאחרון, עוברת פה
ברלוביץ מדפי ספרות לרפואי תרבות ודנה
ביצירת תרבות עברית, או יצירת חגים
חדשים ונוהגים חדשים - כלומר מערכת
חלופית שבין תרבות המוצא ותרבות ארץ
היעד, בחפשם אלטרנטיבות כדי למלא את
החללים הנפערים.

ספרות העלייה הראשונה ביקשה אמנם
למלא שליחות חלוצית, אך הבאים אחריה
מיעטו את ערכה. י"ח סנר שחיפש את
המציאות הבעייתית בת הזמן שלל את
הערך האמנותי בספרות זו, כי לגביו
היוותה התמודדות ראשונית זו לא רק זיוף
היסטורי ומוסרי, אלא גם סילוף אמנותי
שהעיד יותר על חולשת העיצוב מאשר על
קלקול המידות. גם ש"י עגנון החרה והחזיק
אחריו באומרו: "כי כל המספרים בארץ
ישראל מימות ד' זאב יעבץ ועד למשה